

Gade, Niels Wilhelm (1817-1890)

Dansk tonsättare och dirigent

För en son till en fiolbyggare, själv en framstående violinist, måste det kännas nöjsamt att heta Gade, vars bokstäver också utgör strängarnas namn på violinen, om än inte i rätt ordning. Även om hans musikaliska talang upptäcktes tidigt dröjde det åtskilliga år innan han fick studera violin för en framstående lärare. Och i stället för att lära sig faderns hantverk hamnade han som aspirant i Det kungl. Kapel när han var sjutton år. Samtidigt blev han elev till tonsättaren A P Berggren, som menade att det var sällsynt att i en och samma person ”finde saa megen Lyst, Alvor, Udholdenhed og Talent forenede”.

År 1841 gjorde han stor succé med sin uvertyr *Efterklange af Ossian*, inte bara i Musikforeningen i Köpenhamn utan även vid en konsert i Gewandhaus i Leipzig. Mindre lycka hade han hemma med sin 1:a symfoni från 1842, men desto större i Leipzig, där den uruppfördes av Mendelssohn 1843. Framgången medförde internationell uppmärksamhet och det dröjde inte länge förrän han inbjöds att undervisa vid Leipzigkonservatoriet. Gade blev där nära vän även med Robert Schumann, som skrev uppskattande om honom i *Neue Zeitschrift für Musik*, och som senare skulle tillägna honom sin 3:e Pianotrio. Vid Mendelssohns död 1847 efterträdde han denne som ledare för Gewandhausorkestern. På grund av krigsutbrottet mellan Preussen och Danmark återvände han 1848 till Köpenhamn. Vad detta kan ha haft för betydelse för Gades fortsatta världskarriär kan man spekulera kring. Men faktum är att Gade under 1800-talets andra hälft var en av de ledande tonsättarna i Europa. I en artikel i *Frankfurter Allgemeine Zeitung* den 25/1 2017 skriver artikelförfattaren Jan Drachmann att Gades 4:e symfoni (1850) var den mest spelade symfonin av en levande tonsättare åren 1850-1890. Under dessa år framfördes verket i genomsnitt en gång i veckan på någon av världens orkestermusikscener. Det betyder alltså att han under dessa år överskuggade symfonikerna Tjajkovskij, Dvorak, Brahms och Bruchner! Hur är det möjligt att man sedan kan falla i sådan glömska? Vän av ordning brukar framhålla att det sällan är en tillfällighet att visa konstnärer faller i glömska; deras verk har helt enkelt inte tålt gnagandet av tidens tand. Men förklaringen är nog mer komplicerad än så.

Det är lätt att förstå att Gade under dessa premisser var Danmarks störste tonsättare under 1800-talet. Men han var som ledare och dirigent för Musikforeningen också en centralgestalt för hela det danska musiklivet. Hans musik var fast förankrad i den romantiska stil som Mendelssohn och Schumann representerade. Till de romantiska strömningar som företrädde av Liszt och Wagner höll han sig mer kallsinnig. Hans verk kännetecknas av stor formkänsla och en framstående hantverksskicklighet. I sina bästa stunder skrev han musik som låg på Mendelssohns nivå och som kulle kunna ha tagits för att vara skrivna av denne. Han har därför anklagats för brist på ett eget idiom. Men ingen kan ju förbjuda folk att älska även ”epigonernas” musik. Och Gades musik är värd att återupptäckas och älskas på nytt! Kvalitet har alltid sitt intresse. Och kanske kan firandet av hans 200:e födelseår 2017 gjuta nytt liv i många av hans välkomponerade och välljudande verk.

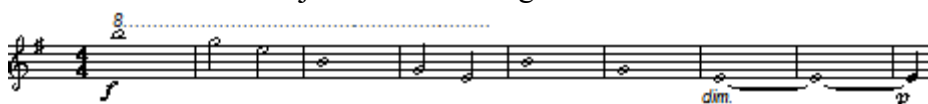
Bland Gades stora orkesterverk kan nämnas 8 symfonier, en violinkonsert och ett antal konsertuvertyrer. Hans mest berömda opus är körverket *Elverskud*. Flera av hans många sånger är också älskade. Bland kammarmusikverken, som utgör en blygsam del av hans oeuvre, kan nämnas en stråkoktett, en stråksextett, en stråkkvintett och ett antal stråkkvartetter. Endast en av stråkkvartetterna trycktes under hans livstid, den i D-dur op. 63. Han skrev även tre violinsonater och några verk för pianotrio, bl a. den 5-satsiga *Novelletten* op. 29 och *Pianotrio* F-dur op. 42.

Niels W Gade, Pianosonat e-moll op. 28

1 *Allegro con fuoco* 2 *Andante* 3 *Allegretto* 4 *Molto Allegro e appassionato*
1839-1854

Många pianoverk i den västerländska konstmusiken kan spelas av skickliga amatörer. Så är knappast fallet med denna sonat. När den slutligen blev färdig efter 15 år, tillägnades den Franz Liszt.

Första satsen är noterad i 4/4 men spelas *alla breve*, d.v.s. med halvnoten som räkneenhet i takten. Den börjar med ett mäktigt tema med ett fallande e-mollackord i oktaver.

Det avlöses av ett rörligare andra tema

Varianter av första temat återkommer och avslutar huvudgruppen.

Sidogruppen i C-dur går i betydligt långsammare tempo och upplevs nästan som en fristående enhet:

En kort genomföringen bearbetar huvudgruppens motiv.

Återtagningen börjar med sidotemat, som nu klingar i E-dur. Den fortsätter med huvudgruppen i e-moll. En kort coda byggd kring huvudtemat avslutar satsen. Gade gör alltså en del avvikelser från ett gängse allegro i sonatform.

Den andra satsen, *Andante*, är stöpt i den tredelade form som gett oss så många vackra långsamma satser. Denna är inget undantag. A-delens tema andas stilla frid:

I B-delen höjs temperaturen med ett tema betecknat *energico*:

Tredje satsen, *Allegretto*, domineras av en originell och mörkfärgad valsmelodi i h-moll:

Satsen slutar på ett H-durackord som får bilda ansats till den utan paus följande finalen i e-moll.

Finalen, *Molto Allegro e appassionato*, ska liksom första satsen spelas alla breve. Den har rondokaraktär. Det ständigt återkommande temat inleder omedelbart satsen:

Temat har stora likheter med första satsens sidotema; de 6 första tonerna är identiska. En annan återkoppling till sats 1 är de inpass med huvudtemats fallande e-molltriader som avbrott i fjärdedelsnotflödet:

Andra sådana avbrott är korta avsnitt med halvtönsfraser i båda händerna:

Liksom i första satsen har Gade här ett avsnitt i betydligt långsammare tempo. Det inleds med några takter med fler fjärdedelar än det ska finnas i takten:

Hela satsen avslutas med ett förnyat påpekande av första satsens huvudtema.

Pianotrio F-dur op. 42

1 *Allegro animato* 2 *Allegro molto vivace* 3 *Andantino*

4 *Finale. Allegro con fuoco*

1862-63

Gade gifte sig 1852 med dottern till en annan av Danmarks stora romantiska tonsättare, J P E Hartmann. Hon hette Emma Sofie och dog tragiskt i barnsäng tre år senare. 1857 gifte han om sig med Mathilde Staeger och fick med henne sonen Axel 1860. Pianotrio är tillägnad Mathilde.

Ett rörligt men lyriskt huvudtema inleder den första satsen:

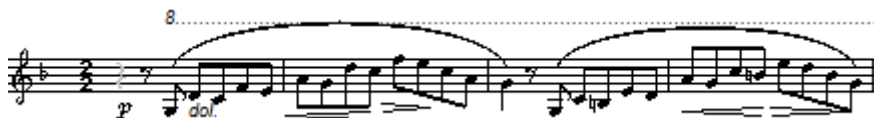
Det följs av ett romantiskt, mycket uppfordrande tema, som omedelbart för tankarna till Mendelssohn och Schumann:

Detta tema slutar i fyra fallande halvnotstoner, som senare ska inleda sidotemat. Men först kommer en läcker överledning. När sidotemat slutligen hörs går det i C-dur:

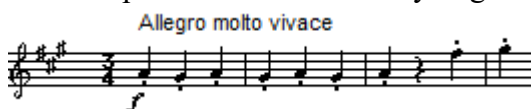
Arabeskslingor i pianot annonserar slutet på expositionen. Den ska tas i repris, vilket faktiskt sker i en av de avlyssnade inspelningarna.

Det är faktiskt de fyra första tonerna i denna slinga som blir föremål för utveckling i genomföringens inledning. Snart bearbetas också huvudtemats motiv. Man behöver aldrig fundera på gränserna mellan de olika avsnitten i Gades sonatform. Här markeras genomföringens slut med ritardando inför återtagningen.

Denna är i stort identisk med expositionen om man bortser från att sidotema nu enligt de oskrivna reglerna återges i tonikan. En kort coda på huvudtema avslutar denna alltigenom älskliga sats.

Sats 2 är ett scherzo i vanlig tredelad form, ABA. Huvudtemat presenteras i fråga-svar-skepnad. Pianot inleder myndigt:

Och stråkarna svarar försynt med huvudtemat:

I temat hittar vi motiv som verkar härledda ur första satsens sidotema eller om man så vill ur arabeskslingorna. De tre första tonerna ur sidotemat är nästan identiska med motivet inom legatobågarna ovan. Dessa 3-tons-motiv får stort utrymme i A-delen.

Den mera sångbara mellandelen, B, är bara hälften så lång som första A.

Andra A är inte helt identiskt med första. Bl.a. finns det en passage som återigen alluderar på första satsens sidotema och arabeskslinga. De 7 första tonerna är identiska med arabeskslingans:

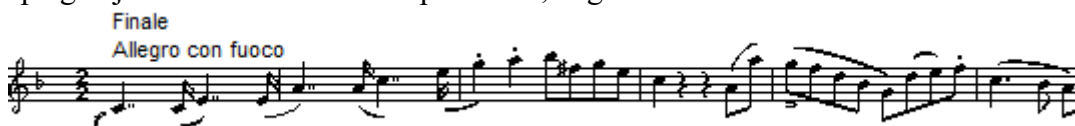
Avsnittet avslutas i ritardando och följs av en coda.

Tre slag i takten är det också i den långsamma satsen, *Andantino*. Satsen är fylld av vemod och underbart samspel mellan instrumenten. Notexemplet visar inledningens pianostämma:

Satsen är kort, och övergår, efter ett avstannande slut, direkt i finalsatsen.

I *Finale, Allegro con fuoco*, återkommer den gladare stämningen. I sprudlande spelglädje inleds satsen med ett punkterat, stigande huvudtema i stråkarna:

Temat börjar faktiskt i a-moll (Kanske är de 4 första takterna en inledning.) Det är i vilket fall som helst dessa punkterade motiv och den följande åttondelsfrasen som sätter sin prägel på huvudgruppen. Sidotemat i C-dur introduceras i pianot:

Här känner vi på nytt igen mönstret från 1:a satsens arabeskslinga. Att på detta sätt knyta ihop satserna med hjälp av gemensamt material hade använts bl.a. av en av Gades förebilder, Felix Mendelssohn. Detta rörliga tema dominerar i sidogruppen, men den innehåller även många vackra motstämmor, t.ex. den här i stråkarna:

Efter en diminuendoavslutning av expositionen inleds genomföringen med inledningens punkterade motiv, vars utveckling får stort utrymme, tillsammans med övriga teman och motiv ur huvudgruppen. Med partituret i hand kan man se att Gade i genomföringen väljer att notera pianostämman med andra fasta förtecken än stråkstämmorna, kanske för att göra stämman mer lättläst.

Återtagningen redovisar huvudgrupp och sidogrupp oförkortade.

En coda inleds i pianot med en fras som i imitation bygger upp ett crescendo. Det är en augmenterad (förstorad) version av sidotemat, som ju sin tur är härlett ur material från första satsen (se ovan).

Snart hörs också huvudgruppens teman som sätter punkt för denna medryckande sats.

Stråkkvartett D-dur op. 63

1. *Allegro moderato* 2. *Allegretto vivace* 3. *Andante, poco lento*
4. *Finale: Moderato sostenuto – Allegro con brio*

1888

År 1888 hölls den första nordiska musikfestivalen i Köpenhamn,¹ under benämningen Nordiska Musikdagar. Valet av plats var självklart liksom att Gade skulle vara festivalens ledare. Samma år skrev Gade sin Stråkkvartett i D. Det är den enda som publicerades under hans livstid. Han skrev också en kvartett i F-dur (1840), en i f-moll (1851) och en i e-moll (1877). Alla finns inspelade på CD.

Kvartetten op. 63 är ett ljust verk. Första satsens huvudtema hörs omedelbart efter ett D-durackord i de lägre stråkarna:

Ett andratema får betydelse senare i satsen:

Sidotemat, som inte utgör någon särskild kontrast går icke oväntat i A-dur:

Genomföringen ägnar sig i huvudsak åt utveckling av motiv från tema 2 ovan, inte minst 16-delsfigurerna.

Återtagningen är identisk med expositionen om man bortser från att sidotemat nu står i tonikan, samt några takter i slutet, där huvudtemats första motiv åter hörs.

Den korta andra satsen har något av Mendelssohns lätta scherzoflykt över sig:

Trion däremot börjar med tunga fjät, men lättar alltefter, även den:

Första delen återkommer och avslutar.

¹ Nordiska Musikdagar hölls 1888 (K-hamn), 1897 (S-holm), 1919 (K-hamn), 1921 (H-fors), 1927 (S-holm), 1932 (H-fors), 1934 (Oslo) och 1938 (K-hamn). De återupptogs efter 2:a världskriget, först vartannat år men numera årligen, med värdskapet växlande mellan de fem nordiska länderna.

Den långsamma satsen, *Andante poco lento*, har s.k. sonatform utan genomföring. Den kan därför ges mönstret ABAB, där första B står i dominanttonarten, C-dur, och de andra delarna i tonikan, F-dur. Huvudtemat, A, är vackert, men fastnar inte omedelbart i minnet:

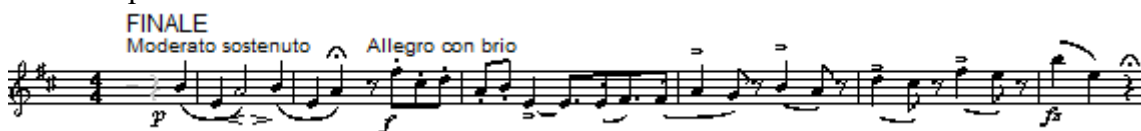

Sidotemat, B, är mer pockande och leder succesivt mot en klimax i fortetortissimo:

Återtagningen (2:a A och B) är inte helt identisk med expositionen, varken i stämföring eller i melodik.

Finalen är fylld av livslust. Den börjar med en upprepad växling mellan två partier i olika tempo:

Kanske är det en inledning, kanske är det ett originellt huvudtema. Det går över i ett nytt tema:

Sidotemat i A-dur kommer ganska snabbt:

Genomföringen börjar med upptaktsmotivet i den rörliga delen av första notexemplet och följs av sostenuto-motivet. Även motiv från sidotema och andratema bearbetas i avsnittet.

Återtagningen börjar med växlingen mellan sostenuto- och allegropartierna, följt av det andra huvudgrupptemat. I övrigt flyter återtagningen fram utan överraskningar med sidotemat i tonikan. Gades stråckkvartetter är inte originella men mycket charmerande och ytterligt skickligt hopkomna.